

cognitive sphere. Special attention should be paid to the factors which can promote the formation of a person's achievement motivation. They include the development of scientific outlook; the existence of "self-concept"; personality's volitional powers; sense of beauty, etc. The author notes that these qualities should be developed comprehensively, providing the student's striving for creating new and original results. These qualities are developed during specially organized discussions, communication in the process of solving problem situations of both educational and informative character. However, the particular application of these forms of work at primary school age requires further study and improvement accounting age peculiarities and schoolchildren's cognitive abilities. On the basis of this the targeted system of pedagogical influence on the formation of the creative potential of a person in the whole should be developed.

Keywords: creativity, creative potential, creative abilities, creative thinking, creative imagination, creative personality, achievement motivation.

Подано до редакції 26.05.14

УДК: 159.923.2

Л. М. Кобильнік, Т. А. Каткова

ДІАЛЕКТИКА ТА ДИНАМІКА ЦІННІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглянуті ціннісні орієнтації, які виступають основою для осмислення, пізнання та конструювання цілісного образу соціального світу, для регуляції поведінки людини. Проведено дослідження стосовно усвідомлення особливостей динаміки ціннісних орієнтацій та ціннісного самовизначення, виявленню особистісних, професійних і соціально-психологічних орієнтацій й переваг та може бути корисна як при виборі характеру роботи, так і при оцінці працівника в процесі наймання й атестації кадрів, дальніх життєвих цілей студентів та їх безпосередню доступність, пов'язану із здійсненням конкретних, легко досяжних цілей. Встановлено характеристики ціннісних орієнтацій, обумовлені періодом навчання в ВНЗ, значимістю для студентів обраної спеціальності, успішністю самореалізації в професії. В статті намічаються шляхи подальшого вивчення теми.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна спрямованість, особистість, самоактуалізація, самовизначення, спрямованість, студентський вік, цінності, ціннісні орієнтації.

До постановки проблеми. Сучасне економіко-політичне становище в Україні, соціокультурні перспективи державотворення висувають до індивіда нові вимоги. Суспільство потребує відповідальної, активної особистості, зі сформованими громадянськими, моральними якостями, високим професіоналізмом, гуманістичним світоглядом.

Перетворення, які відбуваються в країні, поставили завдання підняти престиж вищої освіти в суспільстві, підвищити якість підготовки висококваліфікованих фахівців. Сьогодні першорядного значення набуває органічний сплав професіоналізму й соціальної зрілості молодшої людини, рівень її інтелігентності, здатність працювати з людьми й керувати колективом [6].

Рівень розвитку особистості, її внесок в культурно-історичну спадщину людства визначаються зрілістю вищих психічних (духовних) утворень (цінностей, цілей, ідеалів, смислу життя). Спрямовуючи життєдіяльність особистості в соціумі, цінності виступають в якості ідеалів, реалізація яких в повному обсязі неможлива. Однак цінності визначають цілі та наміри особистості, які можливо задовольнити частково через участь в конкретній діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми. Досліджувана проблема, яка стосується ціннісних орієнтацій стосовно вищої школи, у цілому відрізняється малою розробленістю, що дає можливість вчасно втручатися в цей процес, вносячи свої власні ідеї та корективи.

Незважаючи на важливість проблеми особистісного (насамперед ціннісного) самовизначення, інтерес до неї з боку психологів виник порівняно недавно. До вікових аспектів самовизначення звертались К.О. Абульханова-Славська, В.В. Барцалкіна, М.Р. Гінзбург, З.С. Карпенко, І.С. Кон та ін., з числа зарубіжних вчених ціннісне самовизначення у контексті становлення ідентичності вивчали Е. Еріксон, Дж. Марша, Дж. Маріса [1].

Проблемі вивчення студентів-психологів в Україні в останні роки приділяється належна увага. Прикладом цього служать роботи М.І. Алексєєвої, М.Й. Боришевського, Ж.П. Вірної, Н.І. Іванцева, З.С. Карпенко, В.П. Москальця, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.А. Семіченко, Л.Г. Терлецкой, Н.В. Чепелевой та ін. [2], [7].

Проблематика роботи. Незважаючи на помітне поглиблення у вивченні самовизначення, залишаються малодослідженими наступні проблеми: психологі-

чні механізми ціннісного самовизначення в особистісному становленні, зв'язок ціннісного самовизначення з особистісним, соціальним, професійним, життєвим самовизначенням, з розвитком Я-концепції. Недостатньо усталеними є і методологічні підходи до вирішення цієї проблеми, зокрема вивчення особистості, що самовизначається, насамперед як суб'єкта життєтворчості. Практично відсутні корекційні методики, спрямовані на оптимізацію ціннісного самовизначення студентів-психологів. Цими причинами зумовлений вибір теми дослідження.

Значення висунутої проблеми також зростає не тільки у зв'язку з гострою необхідністю поглибленого вивчення особистості, але й зі зміною та переосмисленням у наш час певних цінностей, криза яких найбільше проявляється у свідомості студентської соціальної групи.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні динаміки ціннісного самовизначення студентів-психологів у процесі навчання у ВНЗ.

Матеріали експериментального дослідження.

Особистісні цінності – це не тільки результат виборчого відбиття в індивідуальній свідомості цінностей суспільства, але й їхня конкретизація, специфіка якої залежить як від позиції особистості в соціальній системі, так і від рівня її розвитку.

Розуміння цінностей містить у собі можливість:

- установлення взаємозв'язків поняття «особистісні цінності» як усвідомлювані утворення;
- виявлення закономірностей утворення особистісних цінностей, включаючи самосвідомість особистості. [4, с. 100-105].

Становлення особистісних цінностей пов'язане з динамікою процесів усвідомлення, які включають різні види вербалізації й зсув пізнавально-особистісних зусиль на власну значенсєву сферу. Це становлення включає як мінімум дві складові – утворення самих особистісних змістів і утворення особистісних цінностей. Уявлення про формування значенсєвих утворень невід'ємні від аналізу реальної життєдіяльності особистості, традиційно зв'язані моментами динамікою смислоутворення [5].

Експериментальною базою нашого дослідження виступали Навчально-науковий інститут соціально-педагогічної та мистецької освіти та хіміко-біологічний факультети Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, де навчаються студенти за спеціальностями: практична психологія, соціальна педагогіка та практична психологія, біологія та практична психологія, початкова освіта та практична психологія, дошкільна освіта та практична психологія. Загальна чисельність студентів-психологів, які приймали участь у дослідженні склала 94 людини гендерним розподілом: юнаків – 4, дівчат – 90. У дослідженні брали участь студенти першого, третього та п'ятого курсів денної форми навчання.

Дослідження проводилося в 2013-2014 навчальному році і включало збір емпіричного матеріалу з використанням наступних методів: «Методика дослідження ціннісних орієнтацій (М. Рокіча)», «Методика вивчення ціннісних орієнтацій» (Л.Д. Столяренко), «Експрес діагностика соціальних цінностей», «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С.С. Бубнова) [3].

Обстежуючи термінальні життєві цінності за методикою дослідження ціннісних орієнтацій (М. Рокіча) ми отримали наступні дані: найбільш значущими цінностями для студентів I курсу виявилися такі, як «здоров'я (фізичне та психічне)», «активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)», «кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)», «впевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)» та «наявність вірних та добрих друзів»; найменш значущими – «рівність між людьми, щастя інших», «задоволення, розваги» (як не дивно), «хороше становище в країні, в нашому суспільстві, збереження миру між народами» та «краса природи та мистецтва».

Найбільш значущими термінальними цінностями для студентів III курсу виявилися такі, як «кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)», «здоров'я (фізичне та психічне)», «щасливе сімейне життя» «наявність вірних та добрих друзів»; найменш значущими – «хороше становище в країні, в нашому суспільстві, збереження миру між народами», «краса природи та мистецтва», «задоволення, розваги» та «суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів)».

Найбільш значущими термінальними цінностями для студентів V курсу виявилися такі, як «здоров'я (фізичне та психічне)», «матеріально забезпечене життя», «кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)», «цікава робота» та «впевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)»; найменш значущими – «краса природи та мистецтва», «рівність між людьми, щастя інших», «хороше становище в країні, в нашому суспільстві, збереження миру між народами» та «задоволення, розваги».

Простежуючи динаміку зміни важливості термінальних цінностей студентів під час навчання в ВНЗ (тобто від I до V курсу), слід зазначити, що такі цінності як здоров'я, кохання займають провідну позицію у студентів всіх курсів. Зміна спостерігається в таких цінностях, як «щасливе сімейне життя» (спостерігається у студентів III курсу і відсутня на перших місцях у I та V курсів), «цікава робота» – у студентів V курсу і відсутня у інших, наявність друзів – у студентів I та III курсів і відсутня на перших місцях у V курсу, а «впевненість в собі» – у студентів I та V курсів, а відсутня у III.

Спостерігається також зміна в цінностях, які у студентів займають останні місця, а саме: така цінність, як «суспільне визнання» займає одне з останніх

місце у студентів III курсу, а у інших вона займає більш високий ранг. А цінність «рівність між людьми, щастя інших» займає останні місця у студентів I та V курсів, в той момент як у III курсу ця цінність займає більш високе місце. В інших цінностей суттєвої різниці не спостерігається.

Отже, аналіз отриманих даних серед більшості термінальних цінностей у студентів I, III, V курсів не виявив суттєвих відмінностей. Загальна картина демонструє нам, що більшість цінностей займають близькі рангові місця. Певні відмінності спостерігаються лише в сфері таких цінностей, як кохання, щасливе сімейне життя, цікава робота, рівність між людьми.

Обстежуючи інструментальні життєві цінності ми отримали наступні дані: перші місця студенти I курсу віддали наступним інструментальними цінностями – «вихованість», «самоконтроль», «життєрадісність», «акуратність» та «відповідальність»; останні місця – «високі запити», «непримиренність до власних та чужих недоліків», «ефективність у справах» та «ретельність».

Найбільш значущими інструментальними цінностями для студентів III курсу виявилися такі, як «раціоналізм», «вихованість», «відповідальність», «чесність» та «життєрадісність»; найменш значущими – «непримиренність до власних та чужих недоліків», «високі запити», «терпимість до поглядів та думок інших» та «ретельність».

Найбільш значущими інструментальними цінностями для студентів V курсу виявилися такі, як «вихованість», «незалежність», «акуратність», «життєрадісність» та «освіченість»; найменш значущими – «непримиренність до власних та чужих недоліків», «ретельність», «чесність» та «високі запити».

Простежуючи динаміку зміни значущості інструментальних цінностей студентів під час навчання в ВНЗ (тобто від I до V курсу), слід зазначити, що загальна картина демонструє нам наступне: більшість інструментальних цінностей займають близькі рангові місця. Певні відмінності спостерігаються лише в сфері таких цінностей, як самоконтроль, незалежність, освіченість, відповідальність, ефективність у справах, терпимість до поглядів та думок інших та чесність.

Після проведення аналізу результатів даної методики, ми зробили наступний висновок: у сучасних студентів психологів спостерігається тенденція до переорієнтації на індивідуально- та особистіснозначущі цінності. Переважна більшість студентів на передній план висуває матеріальні цінності; цінності, які мають значення лише в теперішньому часі і лише для них самих – «цінності найближчої перспективи». Переважають більш конкретні цінності, ніж абстрактні. Заслуговує на увагу наступний факт, що у студентів-психологів спостерігається низький рівень психологічного зв'язку з іншими людьми, значущим соціальним оточенням.

Після проведення діагностики ціннісних орієнтацій досліджуваних за методикою Л.Д. Столяренко та

аналізу результатів ми отримали наступні результати: серед цінностей особистості перші місця у виборі студентів-психологів I курсу отримали на ступні цінності – здоров'я, кохання, щасливе сімейне життя, цікаве діяльне життя, наявність вірних друзів. Останні місця посіли наступні цінності: розширення своєї освіти та кругозору, успіх в кар'єрі, спілкування з людьми, досягнення влади та свобода і незалежність.

При виборі студентами III курсу спостерігалася наступна картина: перші місця посідають такі цінності, як щасливе сімейне життя, кохання, здоров'я, наявність дітей, матеріально забезпечене життя. Останні місця належать наступним цінностям: повага оточуючих, цікава робота, спілкування з людьми, віра та творчість.

Студенти V курсу зробили наступний вибір: перші місця посідають такі цінності, як здоров'я, кохання, матеріальне забезпечення, щасливе сімейне життя, цікава робота та наявність вірних друзів. Останні місця зайняли наступні цінності: творчість, мистецтво, життя повне задоволення, наявність дітей, мирне становище в країні.

Якщо уважно прослідити динаміку змін цінностей на протязі професійної підготовки студентів-психологів під час навчання в ВНЗ, можна спостерігати наступну картину: перші місця на всіх курсах посідають наступні цінності: здоров'я, кохання, щасливе сімейне життя.

Вже зміна спостерігається на останніх місцях. Також слід зауважити наступне: якщо у студентів III курсу цікава робота посідає одне з останніх місць, то на V курсі – одне з перших, а якщо цінність «наявність дітей» у студентів III курсу займає одне з перших місць, то у студентів V курсу – одне з останніх та ін. Також слід зазначити, що така цінність, як «чиста совість, чесне життя» у студентів як I, так і V курсів посідає одне з останніх місць, а студентами III курсу навіть не була ця цінність обрана.

Отже, такі показники свідчать про те, що у студентської молоді під час навчання в ВНЗ спостерігається зміна важливості життєвих цінностей.

Після проведення обробки та інтерпретації результатів методики, «Експрес діагностика соціальних цінностей», яка спрямована на вивчення соціальних цінностей ми отримали наступні результати. У студентів I курсу перші місця займають наступні цінності: професійні, соціальні та фінансові. Останні місця посідають такі цінності, як духовні, фізичні та суспільні. У студентів III курсу спостерігається наступне виділення цінностей: перші місця – сімейні, професійні та фінансові; останні місця посідають духовні, суспільні та фізичні цінності. Студенти-психологи V курсу перші місця віддали таким цінностям, як професійні, фінансові та сімейні, а останні місця духовні, суспільні та фізичні цінності.

Якщо прослідити за динамікою цінностей, то можна відзначити той факт, що на відміну від I курсу, у студентів-психологів III та V курсів на перше місце

виходять сімейні цінності замість соціальних. Суспільні – з 6-го місяця к III курсу переходять на 7-ме й в такому вигляді залишаються й на п'ятому курсі, фізичні – з 7-го на 6-ий, професійні цінності у студентів-психологів на першому курсі займають 1-е місце, к третьому курсу переходять на 2-ге, а к п'ятому курсу – знов на перше місце.

Інші цінності залишаються незмінними, а саме, духовні цінності займають на всіх курсах останнє (8-е) місце, фінансові цінності у студентів всіх курсів посідають третє місце.

Висновки. Таким чином ми бачимо, що під час навчання у ВНЗ у студентів-психологів спостерігається

зміна життєвих цінностей під впливом різноманітних факторів, які впливають на особистість майбутнього спеціаліста. Але слід також зазначити той факт, що цінності майже у студентів всіх курсів мають індивідуалістичний характер, тобто націлені власно на саму особистість.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо у розробці та апробації тренінгу практичного самопізнання, спрямованого на активізацію процесу формування цінностей, поліпшення емоційного стану студентів, визначення перспективних життєвих і професійних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, – 1980. – 334 с.

2. Борщевський М.Л. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М.Л. Борщевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3 (14). – С. 74-81.

3. Бубнова С.С. Исследования индивидуальной структуры ценностных ориентации личности / С.С. Бубнова // Психологический анализ учебной деятельности. – М.: – 1991. – С. 26-36.

4. Буднайте Л.Г., Корнилова Т.В. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта. / Л.Г. Буднайте, Т.В. Корнилова // Вопр. психологии. – 1993. – № 5. – С. 99-105.

5. Вачков И.В. Введение в профессию «психолог»: Учеб. пособие / В.И. Вачков, И.Б. Гриншпун, Н.С. Пряников; Под ред. И.Б. Гриншпуна. – 3-е изд., стер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», – 2004. – 464 с.

6. Дюркгейм Э. Ценностные и ареальные суждения / Э. Дюркгейм // Социол. исслед. –1991. – №2. – С. 106-114.

7. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). / В.А. Семиченко. – К.: Миллениум, – 2004. – 521 с.

REFERENCES

1. Abul'khanova-Slavskaya, K. A. (1980). *Deyatel'nost i psikhologiya lichnosti [Activities and personality psychology]*. Moscow: Nauka [in Russian].

2. Borshchevskiy, M. L. (1997). Dukhovni tsinnosti v stanovleni osobystosti hromadianyna [Spiritual values in the formation of citizen's personality]. *Pedahohika i psykhohohiia – Pedagogy and Psychology*, 3 (14), 74-81 [in Ukrainian].

3. Bubnova, S. S. (1991). Issledovaniya individualnoy struktury tsennostnykh orientatsiy lichnosti [Research on individual structure of personality's value orientations]. *Psikhologicheskii analiz uchebnoy deyatelnosti – Psychological analysis of learning activities*. (pp. 26-36). Moscow [in Russian].

4. Budnayte, L. G. & Kornilova, T.V. (1993). Lichnostnye tsennosti i lichnostnye predpochteniya subyekta [Personal values and personal preferences of a

person]. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 5, 99-105 [in Russian].

5. Vachkov, I. V., Grinshpun, I. B., Pryanikov, N. S. (2004). *Vvedenie v professiyu «psikholog» [Introduction to the profession of psychologist]*. I.B. Grinshpun (Ed.) (3rd ed., rev.). Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: Izdatelstvo NGO «MODEK» [in Russian].

6. Dyurkgeim, E. (1991). Tsennostnye i arealnye suzhdeniya [Value and areal judgements]. *Sotsiologicheskije issledovaniya – Sociological research*, 2, 106-114 [in Russian].

7. Semichenko, V. A. (2004). *Problemy motivatsii povedeniya i deyatelnosti cheloveka. Modulnyi kurs psikhologii. Modul «Napravlennost» [Problems of behavior motivation and person's activities. Module Psychology course. Module "Orientation"]*. Kyiv: Millennium [in Russian].

Л. Н. Кобыльник, Т. А. Каткова

ДИАЛЕКТИКА И ДИНАМИКА ЦЕННОСТНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

В статье рассмотрены ценностные ориентации, которые выступают основой для осмысления, познания и конструирования целостного образа социального мира, для регуляции поведения человека. Проведено исследование по отношению к сознанию особенностей динамики ценностных ориентаций и ценностного самоопределения, выявлению личностных, профессиональных и социально-психологических ориентаций и преимуществ и может быть полезно как при выборе характера работы, так и при оценке работника в процессе найма и аттеста-

ции кадров, дальнейших жизненных целей студентов и их непосредственная доступность, связанная с осуществлением конкретных, легко достижимых целей. Установлено характеристики ценностных ориентаций, обусловленные периодом обучения в ВУЗе, значимости для студентов выбранной специальности, успеваемостью самореализации в профессии. В статье намечаются пути дальнейшего изучения темы.

Ключевые слова: мотивация, мотивационная направленность, личность, самоактуализация, самоопределение, направленность, студенческий возраст, ценности, ценностные ориентации.

L. M. Kobylnik, T. A. Katkova

DIALECTICS AND DYNAMICS OF AXIOLOGICAL SELF-DETERMINATION IN TRAINING PSYCHOLOGICAL STUDENTS

The article deals with the problem of value orientations which appear to be the basis of understanding, perception and designing social world's Gestalt, of the regulation of human behaviour. The significance of the posed problem is increasing due to the urgent need for studying a personality in depth and due to the changes and rethinking certain values nowadays, the crisis of which is manifested mostly in the consciousness of a students' social group. The article presents the research on understanding the peculiarities of the dynamics of value orientations and axiological self-determination, discovering personal, professional and social and psychological orientations and advantages. It was concluded, that psychological students' life values are changing in the process of their studying at higher educational institutions. These changes occur under the impact of different factors, which affect future specialist's personality. However, it is necessary to mention the fact, that the values of almost all the students of all courses are of individualistic character, that is, aimed at the personality itself. The results of the research are of practical value when choosing the kind of work, evaluating an employee when recruiting and personnel appraisal; for students' future life goals. The prospects for further research lie in the development and testing the practical self-actualization training course aimed at the activation of the process of values formation, improvement of students' emotional state, determining future life and professional goals.

Keywords: motivation, motivational orientation, personality, self-actualization, self-determination, orientation, student age, values, value orientations.

Подано до редакції 02.06.14